

**Szirmai Viktória (szerk.):
„A várostérségi versenyképesség
társadalmi tényezői”
(Hogyan lehetnek a magyar
nagyvárostérségek versenyképesebbek?)
Dialog Campus Kiadó, Budapest–Pécs,
2009, 319 o.**

Hegedüs József

hegedus@mri.hu

A kötet a rendszerváltás utáni legnagyobb szabású empirikus városszociológiai kutatást összefoglaló tanulmányokat tartalmazza a magyar városszociológia meghatározó személyisége, Szirmai Viktória szerkesztésében – aki egyúttal a kutatás vezetője, és a kötet 22 fejezetéből hatnak a szerzője vagy társszerzője is. A sok fiatal kutatóval is kiegészített csapat Szirmai Viktória vezetésével fontos társadalmi kérdésekre kereste a választ, olyanokra, amelyekre az elmúlt 20 év egymástól elszigetelt, egy-egy problémára koncentráló városszociológiai kutatásai nem voltak képesek. Régóta hiányzott egy olyan vizsgálódás, amely a rendszerváltás után a globalizáció városfejlődésre gyakorolt hatását, a városi társadalmon belüli térbeli konfliktusok rendszerét és az egyenlőtlenségek kialakulásának trendjeit elemezi és mutatja be. Ugyanakkor a kutatók az alapkutatási feladatokon kívül olyan fontos gyakorlati kérdésekre is keresték a választ, hogy mitől lesz egy várostérség versenyképes, milyen lehetőségek vannak a konfliktuskezelésre stb.

A hároméves kutatás lenyűgöző módszertani eszköztárral rendelkezett. Kilencc magyarországi nagyváros térségére terjedt ki (Budapest és agglomerációja, a nyolc 100 ezernél népesebb vidéki nagyváros – Debrecen, Győr, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Szeged, Székesfehérvár – és térségeik). A kutatók a KSH- és APEH-adatokon túl 5248 elemű, a 9 várostérségre reprezentatív kérdőíves felvételt, valamint 108 mélyinterjút készítettek, és a konfliktusok kutatását sajtóelemzéssel egészítették ki. Nagyon jó ötlet volt, hogy nem városokat, hanem várostérségeket vizsgáltak, hiszen a városok közigazgatási területéhez kapcsolódó városkörnyéki települések szervesen hozzátartoznak a városokhoz.

A kötet világos felépítése jól követte a kutatási célokat. A bevezető rész (I. rész: A globalizáció hatása a városi társadalomra) a kutatás elméleti háttérét építi fel. A kötet ezután lényegében három átfogó problémát elemez: a városi társadalmi egyenlőtlenségeket (III. rész), a társadalmi konfliktusokat (IV. rész) és a versenyképességet (V. rész). Mindhárom problémakörhöz tartozik egy elméleti bevezetés és több empirikus eredményeket értékelő fejezet. A VI. részben megjelennek mind a konfliktuskezelésre, mind a tervezési rendszer korszerűsítésére vonatkozó javaslatok is – itt az elemző részek már háttérbe szorulnak. Végül a kötet VII. része foglalja össze a kutatás legfontosabb pontjait. A kutatás terepének bemutatása (II. rész) inkább a függelékbe kívánkozna, bár annak a szerkesztési megoldásnak is megvan az előnye, hogy az olvasó a tartalmi fejezetek előtt szembesül a kutatási terep alapjellemzőivel.

A tanulmánykötet bevezető fejezetében Szirmai Viktória a globalizáció térbeli hatásait vizsgálja. A globalizáció a társadalmi és gazdasági folyamatokat meghatározó tényező, amely elkerülhetetlenül integrálja a gazdaságokat (tőkeáramlás, migráció, kereskedelem), és – számos csatornán keresztül (tömegkommunikáció, multinacionális vállalatok elterjedése stb.) – a társadalmi viszonyok alapstruktúráját a különböző nemzetállamokban sokszor hasonló irányba változtatja. A globalizáció a nagyvárosi fejlődésre is rányomta bélyegét, de ahogy az elméleti fejezetben Szirmai Viktória helyesen rámutat, a „városfejlődési folyamatok nagyon differenciáltak, eltérő tényezők határozzák meg, más és más tartalmat jelentenek a történeti, társadalmi folyamatok és a globalizációs hatások szempontjából egyaránt” (21–22. o.). Vannak általános trendek, mint a regionális egyenlőtlenségek növekedése mind a nemzetek, mind az országok belüli régiók között, a várostársadalmi belül, sőt a városon belül is, de ezek a trendek egy-egy nemzet városfejlődésében a helyi társadalmi-politikai berendezkedésen keresztül jutnak – sokszor nagyon különböző formában és eredménnyel – érvényre. A fejezet, úgy érzem, közel áll a szociológiai kutatásokban népszerű „puhasztrukturalista” megközelítéshez, amely azt kutatja, hogy az egyes országok milyen közvetítő mechanizmusokon keresztül válaszolnak a globális kihívásokra.

A modern városirodalom áttekintése során a szerző rámutat arra, hogy vita van a kutatók között abban a kérdésben, hogy a területi egyenlőtlenségek növekedése mennyire általános, és hogy milyen tényezők határozzák azt meg. Helyesen emeli ki Vladimir Kolosov és John O. Loughin álláspontját, mely szerint a nagyvárosi elméletek nincsenek empirikusan megalapozva, és hogy inflálódtak a nagyvárosok fejlődését egyoldalú, sokszor nehezen értelmezhető gazdaságstatisztikai indikátorokra épülő osztályozások. Szükség van – érvel a szerző – a városkutatásban egy paradigmaváltásra, amely a társadalmi szempontokat egy szinten kezeli a gazdasági szempontokkal. A társadalmi és a gazdasági megközelítés szembeállítását (21. o.) az urbanizációs folyamatok megértése szempontjából erőltetettnek tartom, hiszen a városi problémák mindig is összetettek voltak, és csak az interdiszciplináris elméletek lehetnek sikeresek. Szerintem nem érdemes szembeállítani egymással a gazdasági és a társadalmi megközelítést, amely rá-

adásul háttérbe szorít fontos elemzési szempontokat, mint a politikai folyamatok (városi kormányzatok), amelyek döntő szerepet játszanak a városfejlődésben, vagy a műszaki-technikai szempontok, mint a közlekedés, vagy akár a környezeti, geológiai problémák (földrengés, éghajlatváltozás stb.).

A kutatás legfontosabb mondanivalója, hogy a várostérségek versenyképességének elemzésekor a társadalmi tényezőknek legalább akkora szerepet kell adni, mint a gazdasági tényezőknek. A kötet különböző fejezeteit ez a mondanivaló kapcsolja össze, a különböző fejezetek lépésről lépésre, váltakozó empirikus módszerekkel ezt a tételt támasztják alá.

A kötet első nagyobb tematikus egysége (III. rész) a városi társadalmi egyenlőtlenségekkel foglalkozik, és elsőként (III.1 fejezet, szerzők: Molnár Balázs és Szirmai Viktória) a városi térbeli egyenlőtlenségekkel foglalkozó város-szociológiai irodalomról ad áttekintést. Az olvasó arra a kérdésre várja a választ, hogy mi történt a magyar városokban az elmúlt 20 évben, milyen mértékben alakult át a magyar nagyvárosok társadalmi-térbeli szerkezete a rendszerváltás óta. A társadalmi egyenlőtlenségeket leíró/magyarázó elméletekkel foglalkozó irodalom áttekintése után a magyar városok társadalmi szerkezetének változásaiba kapunk betekintést, beleértve ebbe a szocialista időszak városfejlődésének ellentmondásait is (III.2.1 fejezet, szerző: Szirmai Viktória és III.2.2, szerzők: Baráth Gabriella és Váradi Zsuzsanna). A kelet-európai városfejlődés három fontos városszerkezeti elemében mutatott eltérést a nyugat-európai (vagy észak-amerikai) modellel összevetve: a belváros eltérő szerepe (elsősorban a leromlás, és ezzel összefüggésben a nagyobb átépítések hiánya); a lakótelepek fokozott szerepe (a városi lakosság 30–40%-a lakik lakótelepeken) és a városkörnyék (agglomeráció és szuburbanizáció). A kutatás egyik érdekessége, hogy a lakosság társadalmi összetétele övezetenként nem tükröz radikális változásokat akár az 1980-as évek vizsgálataihoz képest sem: a városközponttól kifelé haladva csökken a társadalmi státusz. A rendszerváltás után felgyorsult szuburbanizáció hatása nem érzékelhető az övezetek társadalmi összetételén. A mobilitás elemzésekor azonban már jobban tetten érhetőek a szuburbanizáció társadalmi következményei. Ezt erősíti a statisztikai adatokat is felhasználó részletes és szakszerű elemzés, amely a városkörnyéki településeket kettébontja fejlett és nem fejlett településekre. Végül a szerzők levonják a következtetést: „Az eredmények szerint ... a társadalmi foglalkozási hierarchiában elfoglalt helyzet és a választott (vagy remélt) lakóhely várostérségi hierarchiában elfoglalt helyzete között szoros az összefüggés, amelyet a különböző társadalmi státuscsoportok helyzete és a lakóhelyi választási preferenciák közötti megfelelés mutat” (55. o.).

A városszerkezeten belüli társadalmi egyenlőtlenségek után külön fejezetek foglalkoznak a kiválasztott várostérségek közötti különbségekkel az infrastruktúra, a természeti és az épített környezet, valamint a gazdasági fejlettség és a foglalkoztatottság szempontjából (III.3.1, szerzők: Magyar Balázs és Szépvölgyi Ákos; III.3.2, szerzők: Schuchmann Péter és Károlyi János; III.3.3, szerzők: Borbély Béláné és Balogh Eszter; III.3.4, szerző: Molnár Balázs). Érdekes elem-

zések találhatóak ezekben a fejezetekben mind a statisztikai adatok, mind pedig elsősorban az épített és a táji környezet esetében a kvalitatív megfigyelések alapján. Valamennyi fejezet egyértelmű következtetése, hogy a főváros térsége szinte minden elemzési szempont alapján elválnak a többi várostárségtől. De ezen túl az adatok nem mutatnak karakterisztikus eltéréseket, még olyanokat sem, amelyeket a legtöbb gazdaságföldrajzi elemzés ki szokott mutatni a nyugati és a keleti országrész közötti fejlődési különbségekről. Ezeket a fejezeteket olvasva azonban hiányérzetünk támadhat, mivel nem kapunk világos választ két kérdésre: egyrészt, hogy mekkora az egyenlőtlenség a különböző várostárségek között, másrészt, ha ezek az egyenlőtlenségek szociológiai értelemben szignifikánsak, akkor milyen tényezőkkel magyarázhatók? Vegyük például a lakáshelyzetet. Az olvasó azt szeretné megtudni, van-e szignifikáns eltérés a várostárségekben a családok lakáshelyzetében. A szerzők részletesen elemzik a lakásépítési adatokat, és helyesen mutatnak rá, hogy a különbségek számos egyedi tényezőtől függenek, mint például a bevándorlás, a demográfia, sőt a szociálisbérletelés-programok időzítése, de nem kapunk választ arra a kérdésünkre, hogy a győriek jobb lakásokban élnek-e, vagy sem, mint a nyíregyháziak, és ha igen, akkor annak mi az oka. Hasonlóan nem konkluzív a nagyvárostárségek közötti gazdasági egyenlőtlenségek elemzése sem, és az adatelemzések alapján nem látszik igazolódni az az állítás, hogy az észak-dunántúli térség határozott előnnyel rendelkezik, és egyértelműen elkülönül (pl. két index tekintetében is a várttól eltérő sorrendet kapunk: a beruházások, s a 100 főre jutó vállalkozások száma). Annak ellenére, hogy nem áll össze egy egyértelmű kép, az elemzések számos érdekes és fontos problémára rámutatnak. Többek között igazolódik, hogy a várostárségek közötti egyenlőtlenségeknek fontos tényezője a közlekedési szerkezet, a vállalatok telephely-választási szempontjai, a vállalkozások beágyazottsága, kapcsolatrendszere stb. Mindez alátámasztja a társadalmi egyenlőtlenségekről szóló rész összefoglaló fejezetében (III.4, szerző: Szirmai Viktória) megfogalmazottakat, miszerint sem az egyenlőtlenségek természete, sem az azokat kiváltó okok nem vezethetők vissza egydimenziós magyarázatokra, mint amilyen például a centrum-periféria modell. Ugyanakkor nem tűnik teljesen meggyőzőnek a „kettős struktúrájú térbeli hierarchia” sem, hiszen a városi térbeni folyamatok sok szereplő együttes fellépése eredményeképpen alakulnak – amelyekben a szereplők viselkedésének a centrum-periféria viszonylat csak egyik, és nagy valószínűséggel nem is a legfontosabb meghatározó szempontja.

A kötet második nagyobb tematikus egysége, a társadalmi konfliktusok empirikus elemzése előtt egy nagyon színvonalas áttekintés áll a probléma főbb elméleti megközelítéseiről (IV.1, szerző: Csizmadia Zoltán). Izgalmas kérdés, hogy hogyan jutnak el a szerzők a társadalmi konfliktusok általános elméleteitől a városfejlődés empirikusan is kezelhető konfliktusaihoz, és hogyan képesek azokat összekapcsolni a társadalmi egyenlőtlenségekkel. A magyar társadalom változásai iránt érdeklődő olvasó, az elméleti és módszertani részletek megismerése után, szeretne a mindennapi valóságban jelentkező konfliktusok között eligazodni,

megérteni azok okait, a szereplők konfliktusokkal kapcsolatos viselkedését és a konfliktusok következményeit. A terepen készített interjúk elemzéséből kiderül, hogy a konfliktusok többsége az erőforrások elosztására vezethető vissza, illetve arra a hatalmi, gazdasági, politikai intézményrendszerre, amely a fejlesztési lehetőségek területi elosztásáról dönt. A tanulmánynak ez a fejezete is jól illusztrálja, hogy a centrum-periféria megközelítés kellő mértékben segít a konfliktusok természetének megértésében. A kutatás a rendszerváltást követő másfél évtized alapkonfliktusaival szembesült, amely időszakban meghatározó szerepet játszott az átalakuló állam és önkormányzati rendszer. A rendszerváltás után az állam és a piac szerepe alapvetően megváltozik a társadalomban. A nagyvárosi társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok jelentős része ezzel az átalakulással függ össze: a szociális ellátórendszer kiépítése, az oktatási rendszer, az egészségügy, a lakáspolitikai társadalmi következményei helyi szinten jelentkeznek. A nagyvárosok és a környező települések kapcsolata, s az itt jelentkező konfliktusok nem kis részben az önkormányzati finanszírozási rendszer következményei, de ide vezethetők vissza az iskolabezárások körüli érdekellentétek is.

A szerzők (Csizmadia Zoltán, Molnár Balázs és Váradi Zsuzsanna) a IV.2 fejezetben helyesen mutatnak rá arra, hogy a nagyvárosi társadalmi konfliktusok legfontosabb kérdése a társadalmi kirekesztés. A városszociológia máig meghatározó kérdése a társadalmi egyenlőtlenségek térbeni megjelenése és az ezzel kapcsolatos konfliktusok. A romakérdés alapvetően elosztási kérdés: ők azok, akik a rendszerváltás után tömegesen veszítették el állásaikat, és a szociális ellátórendszer nem volt képes elfogadható alternatívát nyújtani számukra, ami a konfliktusoknak a tanulmánykötetben leírt kielevezéséhez vezetett. A konfliktus etnikai, viselkedési, életmódbeli elemei az elosztási probléma következtében erősödnek fel, még akkor is, ha a konfliktusok közvetlen szereplői ezt nem így fogják fel. (A kutatóknak nem szabad kritikátlanul azonosulnia az interjúalannyal, és elfogadnia a megkérdezett álláspontját: „a megkérdezettek hangsúlyozták, hogy elsődlegesen nem előítéletekről, hanem arról van szó, hogy a kisebbségi csoportok nem tartják be azokat a szabályokat, normákat, amelyek mindenkire vonatkoznak” – 135. o.)

A tanulmánykötetnek ez a fejezete az „elit”- (a városok meghatározó személyiségeivel készített) interjúkra épül, ami egy érdekes módszertani-kutatási problémát vet fel. Az alapkérdés az, hogy a társadalmi konfliktusok elemzésénél mennyire lehet hagyatkozni az interjúalanyok által feltárt történetekre, összefüggésekre, illetve mennyire a kutatás elméleti előfeltevéseire épülő a priori hipotézisekre – természetesen az igazi jó elemzések az elmélet és a tények ütköztetéséből születnek. A konfliktuselemzés igazán érzékeny erre a pontra, és néha úgy tűnt, hogy a kutatók hagyták magukat megvezetni – pl. amikor a „humánalapú, személyes érdekellentéteken, előítéleteken nyugvó konfliktusokat” az erőforrás-elosztási konfliktusokkal egy szinten említik (132. o.). Mindent együttvéve, a fejezet a helyi konfliktusok gazdag leírását adja, és rámutat ezek legfontosabb meghatározó tényezőire (együttműködési-fejlesztési, gazdasági-munkaerő-piaci,

politikai-igazgatási alapú, funkcionális-infrastrukturális, térbeni-társadalmi szuburbanizációs, etnikai kisebbségi), és egy jól áttekinthető ábrán (138. o. 27. ábra) szintetizálja a talált összefüggéseket a háttértényezők, formák, típusok, szereplők és a konfliktusok megnyilvánulása alapján.

A kutatás következő logikus lépése volt annak vizsgálata, hogy a nagyvárosi lakosok milyen arányban érzékelik a különböző típusú konfliktusokat (IV.3, szerzők: Szirmai Viktória és Váradi Zsuzsanna). A szerzők városi övezetenként, iskolai végzettség, jövedelem szerint, várostárségenként és a településen lakás ideje alapján elemezik a lakosság „konfliktusérzékenységét”. A megkérdezettek egyharmada érzékelt konfliktust, legtöbben az idősek és fiatalok között, „a magyarok és nemzetiségiek között”, és ezt követően „a gazdagok és szegények” között. Számos érdekes összefüggést bemutatnak a szerzők, mint hogy a fiatalok, a magasabb jövedelműek, a városban élők, a képzetebbek érzékenyebbek a konfliktusokra. A kutatás alapkérdése szempontjából talán a legérdekesebb megállapítás, hogy a fejlettebb várostárségekben (győri, szegedi, székesfehérvári és budapesti) élők nagyobb arányban érzékelik a konfliktusokat, mint a kevésbé fejlett területeken. A kutatás azonban nem ad arra választ, hogy ez a különbség mit jelent; azt jelenti-e, hogy a fejlődés nagyobb társadalmi konfliktusokkal jár, vagy azt, hogy a fejlettebb területeken élők érzékenyebbek a konfliktusokra, tehát nyitottabbak a közéleti-társadalmi problémák iránt. A szerzők szignifikáns különbségeket látnak az elit és a várostárségekben élők konfliktusfelfogásában: az elit számára a gazdasági és fejlesztési ellentmondások, a lakosság számára pedig a társadalmi csoportok közötti ellentmondások a fontosabbak.

A tanulmánykötet harmadik nagyobb tematikus része a várostárségek versenyképességével foglalkozik. Hasonlóan a korábbi tematikus részekhez, itt is egy elméleti áttekintő fejezet (V.1, szerzők: Baráth Gabriella és Szépvölgyi Ákos) vezeti be az empirikus elemzéseket. A kutatás egy komplex versenyképesség-felfogás mellett áll ki, amelyre egyébként a hazai irodalomban is számos példa van, ahogyan erre a szerzők kitérnek. Ugyanakkor az is kiderül ebből a fejezetből, hogy mind a versenyképesség koncepcióját tekintve (gazdasági fejlettség, növekedés, foglalkoztatottság, sikeresség, tartós helytállás képessége, életszínvonal növelése és fenntartása stb.), mind pedig ennek mérési módszerei tekintetében hiányzik az általános szakmai egyetértés. A szakirodalomban a legkülönbözőbb mérési módszerek inflációja jellemző, amikor a legkülönbözőbb mutatórendszerek, rangsorok elnyomják a versenyképesség közgazdasági, szociológiai kereteit elemző kutatásokat. Fontos, a kutatási koncepcióval megegyező és a fejezetben helyesen exponált paradigmaváltás, hogy *a)* a nemzetállamok versenyét felváltja a régiók és várostárségek versenye, hogy *b)* a versenyt kiegészíti (és nem kizárja) a kooperáció, partnerség és hálózati kapcsolatok; és hogy *c)* a verseny csak szélesebb összefüggésrendszeren belül értelmezhető, amely magában foglalja az emberi erőforrásokat, a térségi identitást, a kormányzást és a felhalmozott tudást.

A kutatás sem tudja kivonni magát a „mérési versenyből”, de igyekszik új elemeket bevinni a várostárségi versenyképesség elemzésébe. A társadalmi

részvétel lakossági megkérdezésen alapuló elemzése (V.2, szerző: Baráth Gabriella) rámutat arra, hogy a civil szervezetekben való részvétel nagyon alacsony a vizsgált területeken, ami egyúttal arra enged következtetni, hogy a kormányzati struktúrák nem mozdultak el a partnerség, társadalmi részvétel irányába. Ugyanakkor nem kapunk választ arra a kérdésre, hogy a társadalmi részvétel szignifikánsan különbözik-e várostérségenként, és ha igen, akkor ennek mik az okai, és milyen következményei vannak. Az elégedettség és a kulturális szolgáltatások igénybevételének vizsgálata (V.3, szerző: Szépvölgyi Ákos) legalább annyira tartozhatott volna a társadalmi egyenlőtlenségek kérdéskörhöz, mint a versenyképességhez. A fejezet rámutat sok érdekes, bár nem feltétlenül újszerű összefüggésre, mint pl. a társadalmi státusz és a település elhelyezkedésének a szerepe a szolgáltatások igénybevételében. Arról azonban, hogy a kulturális szolgáltatások hogyan járulnak hozzá a versenyképességhez, vagy a lakossági elégedettség hogyan különbözik várostérségenként, nem sokat tudunk meg. Érdekes kérdés, hogy az elitcsoportok hogyan definiálják a versenyképességet (V. 4, szerzők: Baráth Gabriella, Molnár Balázs, Szépvölgyi Ákos, Váradi Zsuzsanna), ami sok szempontból analóg azzal a kérdéssel, hogy mi jelenti számukra a fejlődést, és hogy milyen városfejlesztési célokat tartanak a legfontosabbaknak. A 108 – 15 különböző típusú szervezetnél funkciót betöltő – megkérdezettel elkészített mélyinterjú részletes elemzése jól illusztrálja, hogy a különböző pozícióban lévő szereplők mennyire másképpen látják a versenyképességet. Érdekes lett volna megtudni, hogy az egyes várostérségek fejlesztési stratégiája miben tér el egymástól, de a szerzők elemzése jól rámutatott arra, hogy milyen nehéz és sokszor kétséges vállalkozás egy-egy térség fejlesztési stratégiájának feltárása. És végül a kutatók elemezték azt is, hogy a lakosság mit gondol a versenyképességről (V. 5, szerzők: Szirmai Viktória és Váradi Zsuzsanna). A lakosság a közbiztonságot, az életszínvonalat és az identitást („szeressenek itt élni az emberek”) emelte ki, míg az elitcsoportok a vállalkozásokat, a felsőfokú oktatást és a kutatást (az identitáson túl, amit az elitcsoport is magasra értékelt). A fejezet feltárja, hogy a lakossági vélemények hogyan függenek össze az iskolai végzettséggel, ökológiai és munkaerő-piaci pozícióval, de érdekes módon arra nem találunk információt, hogy a különböző várostérségekben élők preferenciái eltérőek lennének. Végül ez a kutatócsapat is elkészíti a saját rangsorait (V.6 fejezet, szerzők: Baranyi Nóra és Baráth Gabriella), amelybe beépítik a lakossági megkérdezés adatait is. A szerzők két komplex dimenzió mentén (a gazdasági és társadalmi rangsorok alapján) tipizálják a városokat, városkörnyékeket és várostérségeket. Az eredmények nagyon érdekesek! Először is a városok, városkörnyékek és várostérségek pozíciói ebben a tipológiában élesen eltérnek egymástól, ami azt mutatja, hogy a térségek belső szerkezete nagyon különbözik. (Erre egyébként az elemzés más pontjain is kitértek a szerzők.) Másodszor, a rangsorok alapján kialakított három típust – komplex (azaz a gazdasági és társadalmi dimenzióban is jó pozíciójú), egyoldalú (vagy a társadalmi vagy a gazdasági dimenzióban jó pozíciójú), végül lemaradó (mindkét dimenzióban hátrányos) – különböztetnek meg. Érdekes lett

volna látni, hogy a rangsorokra épített tipológia mögött milyen valódi szociológiai és gazdasági tartalom van, azaz ezek eltérő stratégiákat is jelentenek-e, vagy csak az indikátorok közötti eltérések áttekintését szolgálják.

A kutatók nemcsak a városi folyamatok elemzését tűzték ki célul, hanem azt is, hogy eszközöket adjanak a döntéshozók kezébe a városok versenyképességének javításához. A kutatás elemezte a társadalmi egyenlőtlenségeket, konfliktusokat, és ezek összefüggését a versenyképességgel. Meggyőzően mutatta be a társadalmi konfliktusok fontosságát a városfejlődésben, és így indokolt volt a kötetben egy külön részt szentelni annak a kérdésnek, hogy hogyan lehet ezeket a konfliktusokat kezelni. A társadalmi konfliktusok kezelésével foglalkozó fejezet (VI.1, szerző: Hervainé Dr. Szabó Gyöngyvér) először ismerteti az európai gyakorlatot, majd elemzi a hazait, és végül – főleg a fejlett országok gyakorlata és az EU vonatkozó dokumentumai alapján – ajánlásokat tesz a jövőbeni gyakorlatra vonatkozóan. Ebben a fejezetben keverednek az ismeretterjesztő, oktatási jellegű, és az elemző megállapítások. A hazai konfliktusok kezeléséről szóló talán az egyik legizgalmasabb része a tanulmánykötetnek, módszertanilag is komoly kihívás lehetett a kutatóknak. Egyáltalán nem evidens, hogy a konfliktusokat a sajtón keresztül lehet statisztikailag elemezni, és ha a sajtóban való előfordulás esetleges, akkor a statisztikai elemzés értelme megkérdőjeleződik. Milyen esetek 30 százalékában érvényesültek a kezdeményező érdekei (227. o.) vagy az 52. táblázat megoszlásai? Ahogyan a szerző is írja korábban, a „konfliktus teljes lefolyásának megismerése a sajtóból többnyire nem lehetséges” (224. o.). Helyesen állapítja meg, hogy a konfliktusok a rendszerváltás utáni átalakulásba ágyazódnak bele (ahogy korábban is érintettük, alapvetően forrás- és teherelosztási problémáról van szó) – bár azzal az állítással vitatkoznék, hogy az önkormányzati szolgáltatások szinte 100%-ban piacosodtak (221. o.). És ennek a valóban komplex, mind módszertanilag, mind tartalmilag nagyon széles horizontot átfogó kutatásnak a leggyengébb pontja az önkormányzati rendszer vizsgálatának elhanyagolása.

A tanulmány összefoglalást megelőző utolsó fejezete (VI.2, szerzők: Schumann Péter, Károlyi János és Burányi Endre) a tervezési rendszerrel foglalkozik. A városszociológia progresszív irányzatai a várostervezés problémáját mindig is kiemelten kezelték, hiszen a várostervek képezik le a mindenkori városi hatalmi rezsimek törekvéseit, amennyiben a várostervek valódi döntés kiindulópontjai. A fejezet elemzéséből kiderül, hogy a településtervezési dokumentumok, területfejlesztési koncepciók, stratégiai tervek nem jelentik a döntések valódi kereteit, mert nincsenek mögöttük források és valódi politikai akarat (lásd a „Budapesti Közlekedési Szövetség” kínládását). A fejezet végén a szerzők tervfajtaiként részletes ajánlásokat fogalmaznak meg.

A kötet összegző fejezetében (VII. rész) Szirmai Viktória összefoglalja a kutatás legfontosabb eredményeit, kiemelve az empirikus elemzések szerepét a különböző elméletek ellenőrzésében. A kutatás nem igazolta azokat a prognózisokat, amelyek azzal számoltak, hogy vidéki szegények tömegei áramlanak Budapestre (underclass elmélet), a középosztály pedig kimenekül a város környéki

kertvárosokba. Sokkal inkább egy olyan folyamat játszódott le, mely során „azok a csoportok szorultak ki a sikeres várostérségekből vagy azok fejlett övezeteiből, és kerültek a periférikus, marginális pozíciójú térségekbe, övezetekbe, vagy maradtak ott, akikre a piaci versenyben vagy nincs, vagy csak nagyon hátrányos (kiszolgáló) szerepben van szükség” (284. o.). A magyar városrendszerre nem jellemző az éles társadalmi-térbeli szegregáció, mert a „területi folyamatok nem fejezik ki a társadalmi szerkezeti egyenlőtlenségeket, a társadalmi polarizáció még nem jelent meg teljességében a térben” (279. o.). Arra a – kutatás kiindulópontjául szolgáló – kérdésre, hogy hogyan lehetnek a magyar nagyvárosi térségek versenyképesebbek, a válasz az, hogy újra kell értékelni a versenyképesség felfogását, és komplex, társadalmi szempontokat is figyelembe vevő modellek felé kell elmozdulni. Elengedhetetlen a korszerű európai irányítási, tervezési és kormányzati rendszerek átvétele, amelyek nemcsak képesek a fejlődés elkerülhetetlen konfliktusait kezelni, de partnernek is tekintik a különböző társadalmi csoportokat és intézményi szereplőket.

Valóban mintaszerű, ahogy a kutatók a különböző módszertani lehetőségekkel éltek, de talán érdemes lett volna több figyelmet szentelni a módszertani lehetőségek korlátaira. Például helyes lett volna egy módszertani fejezetben az övezeti lehatárolást definiálni – nem világos, hogy Budapest budai kerületei a négy övezet közül (belváros, átmeneti, külváros, városkörnyék) hova kerültek. Zavaró, hogy nincs információ a minta övezetek közötti megoszlásáról. A kötet talán elbírta volna a kérdőív mellékletben, függelékben való bemutatását. A nem reprezentatív mélyinterjúk táblázatos feldolgozása nem visz közelebb a probléma megértéséhez. És egy utolsó kritikai, bár nem lényegbevágó megjegyzés: a térképek és a százalékos megoszlások két tizedesjegyen való szerepeltetése nem segítette az összefüggések megértését.

A kötet méltóképpen adja vissza az utóbbi két évtized legnagyobb szabású város- és társadalmi kutatásának eredményeit, ami nemcsak a városi társadalmakkal foglalkozó kutatók, hanem a várospolitikával foglalkozó, e téma iránt érdeklődők számára is nagyon hasznos olvasmány.